

Paliga, Sorin

Slovesný vid a slovesná konverze

Opera Slavica. 2017, vol. 27, iss. 4, pp. 5-17

ISSN 1211-7676 (print); ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/137407>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Slovesný vid a slovesná konverze

Verbal Aspect and Verbal Conversion

Sorin Paliga

(Bukurešť, Rumunsko)

Abstrakt:

Jsou dvě témata, která chceme rozvíjet na základě starších i novějších analýz. Jedno se týká struktury (nebo „architektury“) slovesného vidu v češtině (a v jiných slovanských jazycích), druhé se týká konverze aspektu při překládání a tlumočení textů či diskursů z češtiny (popř. z jiných slovanských jazyků) do jazyka, který vid (aspekt) nemá anebo má, ale ten má úplně jinou strukturu („architekturu“, jako např. angličtina); a opačným směrem: z jiného jazyka do češtiny (anebo do jiného slovanského jazyka). Autor stručně analyzuje starší a novější hypotézy ohledně slovesného vidu a teorie překladu a v podstatě se přiklání k názoru, že je slovesný vid (aspekt) uskutečňování *markedness* (Bernard Comrie), a dále rozvíjí jasnější definici tohoto termínu v českém (a vůbec slovanském) kontextu.

Klíčová slova:

aspekt; vid; slovanské jazyky; markování akce; struktura jazyka

Abstract:

There are two topics, which the author wishes to discuss based on older and newer analysis. One refers to the structure (or ‘architecture’) of the verbal aspect in Czech (or other Slavic languages in general). The second refers to the conversion of aspect when translating texts or interpreting discourses from Czech (or other Slavic languages) into a language lacking aspect or, if present, having another structure (or ‘architecture’), e.g. English; and in the reverse order: from any of these languages into Czech or another Slavic language. The authors analyses older and newer hypotheses referring to the verbal aspect and theory of translation. The author inclines to the hypothesis that the Czech (or Slavic) aspect is mainly characterised by *markedness* (Bernard Comrie). As a consequence, the author attempts to develop a clearer definition of the term *aspect* in the Czech (or Slavic) context.

Key words:

aspect; Slavic languages; markedness; language structure

Úvod

Slovesný vid ve slovanských jazycích byl a je námětem mnoha diskusí a analýz, často polemických. Pouhý detail, že je „na trhu“ mnoho hypotéz a analýz, není snad výhoda. Skoro vždy můžeme akceptovat určité hledisko za (víceméně) odůvodněné. Naše stručná studie se týká především češtiny, některé detaily platí samozřejmě i pro jiné slovanské jazyky, ačkoliv chceme zdůraznit to, že je čeština nejpokročilejší na cestě rozvíjení trojvidového systému: vid nedokonavý (imperfektivní, tedy „nemarkovaný“, viz dále vysvětlení termínu); vid dokonavý (neboli markování prvního stupně); vid iterativní nebo frekventativní, tj. markování druhého stupně.

Slovanský vid byl definován jako *Aktionsart*. To je tendence, která pokračuje dodnes, neboť je slovesná akce často definovaná jako „bodová“, „ukončená“ a jinými termíny, které nám bohužel vlastně nepomáhají vyjasňovat strukturu vidu, obohacují však seznam možných definic. Vzhledem k tomu, že jsme historický pohled na různé teorie o aspektu v češtině a v jiných slovanských jazycích již publikovali, nechceme tu opakovat nám známé detaily. Ty byly analyzovány při těchto příležitostech:

Roku 1980 jsme v diplomové práci uvedli definici českého vidu jako „proces definování slovesné akce“, resp. protiklad *definování ~ nikoliv definování*. Tehdy nám dostupná literatura neumožnila hlubší analýzu (diplomová práce¹). Nový pokus je z roku 1993 při konferenci v Limoges. Oproti originálu jsme tam dodali pokus o porovnání situace v češtině oproti slovinštině, kde lze konstatovat, že jsou podobné situace, ale zároveň je patrný specifický vývoj. Při této příležitosti, jsme také zmínili, že je čeština slovanský jazyk v pravděpodobně nejpokročilejším procesu vývoje perfektivizace ~ odperfektivizace (deperfektivizace) ~ opět imperfektivizace ~ iterativizace. Tehdy se nám zdál celý proces v plném vývoji, což bylo potvrzeno pokračováním toho procesu až dodnes. Není pochyb, že proces bude dále pokračovat až k dokončení symetrizace, o které budeme dále mluvit².

Třetí etapa bylo sympozium o aspektu, které jsme zorganizovali v Bukurešti roku 2012. Byl vydán sborník, který obsahuje studie autorů tykající se slovanských, ale i neslovanských jazyků, v abecedním pořadí hostů, poté v abecedním pořadí rumunských účastníků; v závorce jsou hlavní analyzované jazyky, popř. analyzovaná témata: Gorana Bikić-Carić (chorvatština), Katja Brankačkec (situace v horní a dolní lužičtině), François Esvan (čeština), Zlatka Genčeva (Guentchéva, teorie

- 1 PALIGA, S.: *Jazyk a čas. Se zvláštním zřetelem ke vztahu mezi časem a videm*. Diplomová práce; nevydaná. 1980. Hlavní body původního textu byly později použity v článku citovaném v pozn. 2.
- 2 PALIGA, S.: *Devenir et aspectualisation. Encore une fois sur le verbe slave*. *Romanoslavica*, č. 35, 1997, s. 313–325.

aspektu, terminologie, vše se zvláštním zřetelem k bulharštině³), Galia Hatař (teorie aspektu, trojvidové systémy, hebrejščina), Nežrin Samedova (ruština), Barbara Schmiedtová (současná čeština), Eduard Werner (horní lužičtina), Iulia Anamaria Alexandru (ruština a arabština), Mircea Dan Duță (porovnání češtiny a rumunštiny se zřetelem k problémům překladu), Anca Irina Ionescu (čeština), Marilena Felicia Luță (slovenština), Mariana Mangiulea (bulharština), Sorin Paliga (především čeština, také slovinština a situace v maďarštině).⁴

Za velice užitečný soubor studií o aspektu lze považovat Fontanille 1991; zahrnuje příspěvky symposia z roku 1988 a jde snad o jediný vážný pokus o analýzu aspektu spjatou se sémiotikou.

Než se však pustíme do podrobnější analýzy, nebude zbytečné stručně zopakovat hlavní etapy a pokusy o definování vidu.

Jsou dvě témata, která chceme rozvíjet na základě starších a novějších analýz. Jedno se týká struktury (anebo „architektury“) slovesného vidu v češtině (a v jiných slovanských jazycích), druhé se týká konverze aspektu při překládání a tlumočení textů či diskursů z češtiny, popř. z jiných slovanských jazyků, do jazyka cílového, který vid (aspekt) nemá anebo má, ale má úplně jinou strukturu („architekturu“), jako např. angličtina, nebo kterýkoliv jiný jazyk, který má kategorii vidu; a opačným směrem: z jiného jazyka do češtiny (popř. do jiného slovanského jazyka).

Při pečlivé analýze různých hypotéz ohledně slovesného vidu na jedné straně a teorie překladu na druhé straně se přikláníme k názoru, že je slovesnému vidu (aspektu) ve slovanských jazycích specifické tzv. *markedness* (Bernard Comrie⁵). V analýze Comrieho je vše dosti zřetelné, přestože jeho termín neměl velký úspěch. Snad i proto, že *markedness* lze různě definovat a zároveň různě přeložit do jiných jazyků. Jaký termín by však byl vhodný pro slovanský vidový systém, konkrétně pro češtinu? Konvenčně překládáme *markedness* jako „markování“, ačkoliv lze používat i jiné, snad lepší termíny, např. „označování“, neboť slovesný vid je skutečný *znak děje*⁶. Comrie však nebyl první, kdo použil termín *to mark*, aby charakterizoval slovesný vid ve slovanském jazyce, nýbrž to byl Herbert Galton, i když – podle našeho názoru

3 Viz také soubor příspěvků konference v Limoges r. 1988: FONTANILLE, J. (ed.): *Le discours aspectualisé*. Actes du colloque « Linguistique et Semiotique » tenu à l'Université de Limoges du 2e au 4e février 1988. Limoges : Pulim–Benjamins, 1991.

4 Všechny články jsou dostupné jako PDF: *Revista Romano-Bohemica*. <http://ls.unibuc.ro/publicatii/revista-romano-bohemica>. [online]. [cit. 7. 11. 2017].

5 COMRIE, B.: *Aspect. An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. (1. vydání: 1976.)

6 V české terminologii je *markedness* přeložen jako *příznakový*. V tomto textu konvenčně používáme pouhé počestění anglické formy *markedness*, abychom jinak neriskovali zbytečnou nejasnost kvůli nekonekventní terminologii. Problematiku probral Kopečný již v 60. letech: KOPEČNÝ, F.: *Slovesný vid v češtině*. Praha, 1962, s. 9.

nesprávně – a to právě ve spojení s češtinou⁷. Nesprávný se nám zdá detail, že „nemarkování“ by bylo specifické pro dokonavý vid, zatímco vid nedokonavý by byl „markován“! Jak jsme již analyzovali ve výše uvedených studiích, situace je opačná: nedokonavý vid je „nemarkovaný“, zatímco dokonavý je „markovaný“ („markování“ prvního stupně, nejčastěji předponou, zřídka supletivní formou), „markovaný“ je také vid iterativní („markování“ druhého stupně, a to příponou, sufixem).

Aspekt (vid): názory, pohledy a hypotézy

Aspekt je termín, který pokrývá různé lingvistické reality: slovanské jazyky – stejně jako angličtina či španělština – mají aspekt jako důležitý gramatický mechanismus v komunikačním procesu; různé africké jazyky a dále korejština mají rovněž aspekt. První konstatování je, že termín *aspekt* se používá pro velice odlišné struktury (lze říci pro „lingvistické architektury“). Referenčním bodem zůstává Comrieho *Aspect* (1998). Richardson dodává nové zajímavé detaily ohledně slovanského aspektu, především hypotézou, že existuje určitý vztah mezi videm a pádem, což je přinejmenším diskutabilní⁸.

Vývoj a rozvoj slovanského aspektu, specificky českého vidu je historický proces, ve kterém je důležité zdůraznit, že:

- konsolidování vidového systému je historický proces spjatý s postupnou ztrátou gramatických časů, proto je v češtině role vidu důležitější než v západních jihoslovanských jazycích, tj. v srbsko-chorvatské skupině a ve slovinštině,
- slovanský vid je proces „markování“ čili *označování* slovesného děje, což Comrie definuje jako *markedness*; před ním Galton⁹ také použil sloveso *to mark* pro definování aspektu v češtině (v anglické anotaci na konci studie). Je to *znak* slovesné formy a zároveň slovesného děje,
- „markování“ slovesného děje (ve smyslu použitím v knize Bernarda Comrieho) je proces přidání nebo přičtení (addition), kterým původní slovesná forma prostě získává objem (je delší!) a zároveň získává nový význam. Lexikalizační role slovesné předpony je snad největší problém, který (pro symetrii) je kompenzován sufixací, jež vede k deperfektivizaci, tedy k nedokonavosti, např.:

1. *psát* → *dopsat*. První etapa, perfektivizace a zároveň lexikalizace procesu psaní dodáním předpony *do-*, která má dvojitou roli: a. mění význam: *dopsat* je „markovaný“ proces psaní, není to tedy pouhý proces; b. mění vid: nedokonavý → dokonavý. Vzhledem k tomu, že by systém byl asymetrický, druhá etapa je deperfektivizace

7 GALTON, H.: *Slovesný vid a čas*. Slovo a slovesnost, č. 30, 1969, s. 1–10.

8 RICHARDSON, K.: *Case and Aspect in Slavic*. Oxford: Oxford University Press, 2007.

9 GALTON, H.: *Slovesný vid a čas*. Slovo a slovesnost, č. 30, 1969, s. 1–10.

→ vracení se k nedokonavosti příponou/suffixací: *dopsat* → *dopisovat* (dokonavost → nedokonavost), odtud také podstatné jméno *dopis*.

Poznámka. Od slovesa *psát* a jeho derivované formy lze vytvořit jiné jmenné (nominální) formy: *psát – psaní*; *dopsat – dopsání*; *dopisovat – dopisování ~ dopis*; *přepsat – přepsání ~ přepisovat – přepis ~ přepisování* atd. Takové derivované formy typu *psaní – dopsání – dopisování* atd. dodržují aspekt (vid) slovesa, ze kterého jsou odvozené. Formy jako *dopsání ~ dopisování* zahrnují vid forem *dopsat ~ dopisovat*. To platí samozřejmě i pro přídavná jména (adjektiva) takto derivovaná.

Identický proces je v celé sérii odvozených forem slovesa *psát* a zároveň skoro ve všech podobných případech (o výjimkách později), např. *psát* → *podepsat ~ podepisovat*; *psát* → *opsat ~ opisovat* atd.

Nesmíme opomenout specifickou situaci páru *psát ~ napsat*, kde je odvozená forma *napsat* pouhý dokonavý vid bez lexikální změny. Takovýchto primárních forem je několik, ale fungují v rámci popsaného systému, kde je komponenta lexikální změny nulová. Další příklady mohou být velice frekventované formy jako *vidět ~ uvidět, dělat ~ udělat* atd.

2. *dopsat – dopisovat*. Druhá etapa. Dodání přípony *-ova-*, zároveň i vnitřní fonetická změna (častý, ale nikoliv nutný proces). Následkem toho je proces opačný: a. Mění se vid opačným směrem, tj. dokonavý → nedokonavý. b. Dodržuje se první změna významu při procesu prefixace (*do-*).

Procesy 1 a 2 vedly k symetrii systému: prefixace změnila 1) vid a 2) význam. Změna významu může být nulová:

psát → *napsat*

proto *napsat* nemá teoreticky možnou formu **napisovat*, neboť v ekonomii jazyka by byla zbytečná, což však nevyklučuje takovou formu v budoucnosti jazyka.

3. Internetová verze Slovníku spisovného jazyka českého již dodává iterativní formy jako zvláštní vid:

psát → *psávat*

přepisovat → *přepisovávat*.

Jsme samozřejmě rádi, že to, co jsme analyzovali již roku 1980, je konečně akceptováno reprezentativním českým slovníkem. Je to zároveň důležitý krok ke gramatikalizaci trojvidového systému v češtině, kterou tedy považujeme za slovanský jazyk s plným trojvidovým systémem (viz výše studie Galiy Hatakové, pozn. 3).

Systém není zcela symetrický, neboť *iterativita* je těsně spjata s *Aktionsart*, tedy s významem slovesa: pokud význam (logicky) neumožňuje iterativní formu, pak iterativní forma není (alespoň v běžném úzu). Spisovatelé jsou však obdařeni zvláštní možností takovéto nové formy vytvářet.

Schematicky vidový systém funguje takto:

– kde je P kterýkoliv prefix (můžeme samozřejmě mít i P_2), R je kořen (anglicky *root*) a Σ kterýkoliv sufix, popř. máme Σ_1 a Σ_2 jako řadu dvou sufixů:

psát → *přepsat* // → *přepisovat* → *přepisovávat*;

P_1 a P_2 (dvojitá prefixace) je v případech jako:

[**popovědět*] – *popovídat* (*si*), kde je dokonavá forma pouze teoretická, neboť „markovaná“ akce nemůže trvat donekonečna; nazýváme to lexikálně-vidovou harmonií.

Jiné situace jsou totiž zcela symetrické:

zapomenout (za-po-men-out) ~ *zapomínat* ~ *zapomínávat* (poslední forma již v SSJČ), kde máme dvě předpony *za* a *po*, kořen indoevropského původu *men-* (sr. lat. *mens, mentis*; angl. *mind* atd.), pak deperfektivizace → nedokonavost (*zapomínat*) – iterativizace (*zapomínávat*).

P má tedy dvě funkce:

1. gramatickou: „markuje“ (Comrie), tedy definuje/označuje slovesný děj;
2. lexikálně-sémantickou: změni význam slovesa; taková funkce může být nulová v případě prefixů s pouhou vidovou rolí: *psát* ~ *napsat*, *vidět* ~ *uvidět* atd.

Σ má jednu funkci: anuluje první funkci P, tedy funkci gramatickou, nikoliv však funkci druhou, lexikální, což by umožnilo konstatování, že předpona má silně lexikální funkci, kterou přípona (sufix) rušit/anulovat nemůže.

Systém je v podstatě a většinově symetrický, ale ne absolutně. Výjimky jsou:

1. významově inkompatibilní slovesa nemají iterativní formu: lexikální harmonie (srov. výše),
2. některá frekventovaná slovesa mají supletivní páry, např. *vzít* ~ *brát* a odvozené formy jako:

převzít ~ *přebrat* → *přebírat* → *přebírávat* (poslední forma již v SSJČ)

brát → *vybrat* → *vybírat* → *vybírávat* (poslední forma již v SSJČ) atd.,

3. slovesa pohybu typu *jít* ~ *chodit* → *chodívat* mají v podstatě iterativní supletivní formy, a to proto, že jsou to archaická slovesa základní. A typ pohybu byl v tradiční společnosti velice důležitý:

jít v. *jet*, a *chodit* v. *jezdit*, tedy běžný pohyb pěšky v. na koni, a také běžný pohyb v. opakující se (iterativní, frekventovaný) pohyb.

Poznámka. Jsou „etymologické výjimky“, vidové páry typu *řici* ~ *říkat*, kde lze identifikovat nulovou předponu, nebo supletivní páry typu *brát* ~ *vzít*; takové formy se pak „normalizují“ odvozováním výše popsaným, např. *nabrat* ~ *nabírat*; formu **nabírávat* zatím SSJČ neregistruje, ale jedná se snad o pouhý problém času. Stačí, aby ji známý spisovatel jednou použil. Proces „normalizace slovesného vidu“ je živý, aktivní, analyzovatelný jako dynamický proces posledních desetiletí, zvláště v procesu iterativizace.

Z etymologického hlediska lze různě analyzovat vývoj slovanských sloves, např. jde o roli, kterou měla předpona *po-*, již celý proces perfektivizace pravděpodobně začal v předhistorickém období slovanských jazyků, před 9. st. Proces pokračoval při dodávání všech předložek jako předponový proces, což vysvětluje, proč jsou skoro všechny slovesné předpony formálně identické s původními předložkami. Význam se však někdy měnil a postupně přizpůsobil významu sloves. Podobný proces probíhal i v jiných indoevropských jazycích, ačkoliv to nevedlo k vývoji aspektu.

Slovanský vidový systém se postupně ustaloval v druhé polovině 1. tisíciletí n. l., zatímco v románských jazycích se konsolidoval určitý ~ neurčitý člen (angl. *definite ~ indefinite article*), což znovu potvrzuje teorii Bernarda Comrieho, že musíme analyzovat slovanský vid jako *markedness*, tedy jako definování („markování“ ~ „odmarkování“) slovesného děje, jako skutečný **slovesný člen** (*verbal article*), i přestože aspektologové stále váhají přijmout takové syntagma. Hlavní důvody jsou patrně dva:

- Člen (*article*) je spjatý s nominálními kategoriemi a navíc má jasné a jasně ukazatelné formy jako angl. *the*, něm. *der, die, das*, franc. *le, la, les* etc. V případě českého slovesa *bychom* museli akceptovat 19 předpon jako „markující“ prvky a navíc jako lexikální prostředky. Jak bylo výše zmíněno, předpona nemá jenom gramatickou funkci („slovesný člen“), ale i funkci lexikální: mění význam (ačkoliv tato změna může být někdy nulová).
- Setrvačnost, odolnost vůči nové terminologii. Comrie poprvé vydal svou analýzu roku 1976 a mezitím se stal velice známým aspektologem. My jsme použili syntagma „slovesný člen“ roku 1980, ačkoliv jsme tehdy analýzu Comrieho neznali. Na podobnou analýzu odkázala i Zlatka Guentchéva (Genčeva) pouhým konstatováním, že je „velký nepořádek v aspektologii“, a předpověděla radikální změnu¹⁰. Bohužel aspektologové zatím váhají, ačkoliv je jasné, že by byl nejvyšší čas se nějak rozhodnout pro výše uvedenou variantu:
 - a. Comrie: *markedness*; „markování“ 1. stupně – dokonavost; „markování“ 2. stupně – iterativnost.
 - b. Genčeva, Paliga: *definiteness*, definování (pak stejně jako pod bodem a.) – definování 1. stupně – dokonavost; definování 2. stupně – iterativnost.
 - c. Kterékoliv jiné varianty, pokud jsou vnitřně koherentní a s argumentem, že žádná z variant pod body [a] i [b] není správná.

Zavedení jasnější, praktičtější terminologie by mělo pozitivní následky i při vyučování češtiny, popř. jiných slovanských jazyků jako cizího jazyka, neboť jasná definice aspektu by měla být prvním krokem k chápání procesu perfektivizace ~ deperfektivizace (nová imperfektivizace) – iterativizace.

10 Viz její článek citovaný v pozn. 3.

Slovanský vidový systém nebyl, není a pravděpodobně nebude absolutně symetrický, což přináší další komplikace z hlediska formalizace procesu. Taková asymetričnost je však následkem toho, že jsou slovanské jazyky syntetické, s bohatým skloňováním; srbsko-chorvatská skupina navíc i s dosti bohatým časováním, stejně jako bulharština a makedonština, které však zase mají minimální (téměř nulové) skloňování. Bulharsko-makedonský areál je významný tím, že má „markování“ i ve sféře nominální (určitý člen), ale i ve sféře slovesné (vid + podle posledních analýz bulharských aspektologů také trojvidový systém).

Nehledě na teoretické detaily, hypotéza, že je iterativnost pouhý specifický pohled na nedokonavost, je (podle našeho názoru) mylná, neboť opodstatňuje, že páry typu *jít ~ chodit* (supletivní formy) anebo *mluvit ~ mluvívat, dělat ~ dělávat, pracovat ~ pracovávat* atd. nemají v podstatě žádné specifické „markování“ (*markedness*). Nejjasnější argument, že čeština je slovanský jazyk, který rozvíjel a dále rozvíjí jasně, markantně, výrazně trojvidový systém, je internetová forma Slovníku spisovného jazyka českého (zde citován jako SSJČ).

Teorie překladu

Druhá, stručná část našeho příspěvku se týká slovesné konverze při překládání a/anebo při tlumočení. Překladatel, popř. tlumočník bez ustání převádí slovesný vid do nevidových struktur (pokud cílový jazyk vid nemá), anebo do jiných aspektuálních struktur (pokud cílový jazyk aspekt má); pak má ale úplně jinou „architekturu“, např. angličtina, španělština, portugalština. Tyto tři jazyky rozvíjely aspektový systém, který je spjat s pohledem na časový vývoj akce, anebo na popis akce jako časový proces. Aspektová architektura těchto jazyků je tedy radikálně odlišná od architektury slovanského aspektu. Konverze funguje i v případě překládání ze slovanského jazyka do druhého slovanského jazyka, neboť formy mohou být podobné, ale často neidentické, srov. česky *jde o to, že...* v. polsky *chodzi o to, że...* I když se jedná o jazyk sousední, v polštině se zatím nerozvinul trojvidový systém, ačkoliv určitá tendence existuje.

Konverze aspektu je evidentní, když porovnáváme situace jako:

- *Mluvíte česky?* „Do you speak Czech?“
- *Mluvíme o vás.* „We are talking about you.“

kde nedokonavá forma přítomného času má v angličtině (jazyk, který má aspekt, ale jiného typu a fungující podle jiných principů) dvě varianty, které nelze navzájem zaměnit.

Zajímavá pro diskusi jsou verba jako *mluvívat ~ mluvívávat*, které mohou mít v češtině odstín ironicko-pejorativní. Mimo takový stylistický detail vede pokus o anglický ekvivalent k variantě typu:

Ona vždy mluvívala, právě když neměla. „She would always speak/talk exactly when she should not.“, popř. „She used to speak/talk...“.

Anglický ekvivalent bude tedy konstrukce typu *used to...* nebo *would to...* V obou případech analytický systém angličtiny popisuje právě to, co český originál zahrnuje ve slovesné formě, tedy „opakovaná/opakovatelná akce“, tzn. habituální.

Další častá situace, kterou najdeme ve skoro každé učebnici češtiny, je popis formy přítomného času dokonavých sloves jako futurum. Podle našeho názoru je to omyl, a to proto, že (opravdu často) se takové formy překládají futurem. Důvod není však to, že taková forma je fakticky futurum, nýbrž detail, že přezens je vždy neurčitý, zatímco přezens dokonavých sloves je určitý. „Funguje“ opravdu jako „slovesný člen“ (angl. *verbal article*), což automaticky vede k používání futura. Určitost dokonavé akce oproti nedokonavé je vidět v situacích jako:

(za chvilku) přijedou ~ budou (snad, asi...) přijíždět,

kde má první, dokonavá forma určitost děje, oproti druhé formě s docela jasnou neurčitostí.

V divadelních hrách bývají pro autorovy pokyny používány dokonavé formy sloves. Překlad nebývá ale nikdy ve futurum.

O různých takových situacích se zmínil Dan Duță ve své poučné studii¹¹

Závěrem

Studie je pravděpodobně poslední v naší sérii článků věnovaných vidovému systému češtiny ve srovnání s jinými slovanskými a neslovanskými jazyky. Jsou jasné, přesvědčivé argumenty, že lze považovat vidový systém slovanských jazyků za proces „markování“ (označování, definování, určování) slovesné akce, a to dvěma stupni: I. „markování“ 1. stupně – dokonavost; II. „markování“ 2. stupně – iterativnost. „Nedokonavost po dokonavosti“ (deperfektivizaci) systém uskutečňuje sufixací a iterativnost nejčastěji uskutečňuje dvojitou sufixací. Čeština je patrně jediný slovanský jazyk, který téměř dokončil „architekturu“ tří slovesných vidů, ačkoliv systém není plně symetrický. Lze anticipovat, že proces bude pokračovat, ale úplné symetrie (pravděpodobně) nedosáhne.

Vzhledem k tomu, že čeština je v rozvíjení trojvidového systému mezi slovanskými jazyky nejpokročilejší, je nejvyšší čas, aby právě čeští aspektologové byli prvními, kdo konečně adoptují novou terminologii. A aby byli také prvními, kteří dokonají revoluci v oblasti terminologické tak, jak již dávno předjímal Galton, Comrie a Genčeva. Tímto však naše role končí, v naději, že se tak brzy stane.

11 DUTĂ, D. M.: *Some Difficulties of Czech and Slovak Students of Romanian in Working with the Verb Aspect and its Use in Bilateral Translations*. In: PALIGA, S. (ed.): *The Verbal Aspect in the Slavic Languages*, Symposium held in Bucharest, October 4–7, 2012, Romano-Bohemica, č. 2, 2013.

Addenda

I. Schémata „markování“ slovesného děje

Předpona s dvojitou funkcí: a. „markování“ („slovesný člen“, angl. *verbal article*, to považujeme za „markování“ 1. stupně) + b. lexikální funkce (ta může být nulová). Z historického hlediska proces pravděpodobně začal předponou *po-*. Deperfektivizace uskutečněná sufixací, dvojitou sufixací vede k iterativizaci, což považujeme za „markování“ 2. stupně.

psát, ned. → *napsat*, „markovaná“ akce, nulová lexikální funkce.

přepsat (dok., „markovaná“ akce + lexikální změna) → *přepisovat* (přípona vede k slovesu ned.) → *přepisovávat* (iterativizace dvojitou sufixací, „markování“ 2. stupně).

Nulová předpona. Ned. ~ dok. pár jako supletivní formy, někdy odvozené ze stejného kořene.

řici, *říct* (dok.) – *říkat* – *říkávat*

vzít – *brát*, archaické supletivní formy

přebrat – *přebírat* – *přebírávat*

nést – *nosit* (archaický pár ned. – iter.)

donést – *donášet* – *donášivat*

„Markování“ 1. a 2. stupně není (zatím) zaznamenáno pro všechna slovesa, ale tendence češtiny rozvíjet trojvidový systém je docela jasná a nejvýznamnější ze všech slovanských jazyků. Tendence vytvářet jasně „markovaný“ slovesný děj je spjata s tendencí vytvářet určitý člen z ukazovacího zájmena, což byl proces specifický západním jazykům. Bulharština a makedonština mají aglutinační určitý člen, specifický balkánskému lingvistickému svazu (*Balkansprachbund*). Jsou to jediné slovanské jazyky, které mají už dávno rozvinuté a vyvinuté „markování“ nominální a zároveň slovesné sféry, avšak specifickým způsobem.

II. Má čeština dva, nebo tři vidy?

Nejednou jsme se pokoušeli ukazovat, že má současná čeština, částečně jako inovace, trojvidový systém, což dost jasně vyplývá ze situací, kde lze identifikovat vid nedokonavý („nemarkovaný“, v české terminologii „bezpříznakový“), dokonavý („markovaný“, resp. „příznakový“) a iterativní (také „markovaný“, ale jde o markování 2. kategorie anebo 2. stupně). Iterativní vid pro nás není pouhou „subkategorií“¹². Takové stanovisko je možná následkem v podstatě správné poznámky Kopečného, že „dokonavá jsou přece ta slovesa, která nemohou tvořit futurum pomocí *budu* + infinitiv. Nebo naopak: za nedokonavé můžeme prohlásit jen takové sloveso, u něhož takové opisné futurum utvořit můžeme“ (Kopečný 1977). Mohli bychom logicky pokračovat,

12 Např. ŠTÍCHA, F. a kol.: *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia, 2013, s. 447.

že iterativní sloveso je také nedokonavé, neboť futurum tvoří také pomocným slovesem *být*.

Je definice Kopečného správná? Podle našeho názoru ne: sloveso je nedokonavé, dokonavé („markování 1. stupně“), anebo iterativní („markování 2. stupně“) ne proto, že tvoří/netvoří futurum pomocným slovesem *být*, ale proto, že slovesná akce je nemarkovaná ~ markovaná v 1. stupni ~ markovaná v 2. stupni. O tom ale viz diskuse výše v hlavním textu¹³.

Ve stejném článku má Kopečný i další zajímavou poznámku: „Co do svého těsného sousedství se sémantikou se dá vid dost dobře srovnat s gramatickým číslem“. I nám se takové srovnání líbí, ale – pokud se opravdu pokusíme o srovnání – je dost jasné, že se slovanský (i český, do největší míry) aspekt dá srovnat s gramatickým určitým ~ neurčitým členem (definite/indefinite article).

III. Původ aspektového systému

Aspekt (v české terminologii *vid*) je velice starý indoevropský systém, jak o tom přesvědčivě mluví Kloekhorst¹⁴ se zvláštním zřetelem k chetitštině. V anotaci stručně popisuje tento systém jako odlišnost aspektuální (progresivní v. neprogresivní, angl. *progressive* v. *non-progressive*), nikoliv časovou. Podrobněji analyzuje autor časově-vidový systém v 6. odstavci. Důležitý detail je i poznámka, že slovesné kořeny měly inherentní *Aktionsart* (o tom je zase dlouhá diskuse v literatuře věnované českému a vůbec slovanskému vidu).

Oproti chetitštině vypadá slovanský aspekt spíše jako inovační systém, i když i u něj můžeme identifikovat prehistorické kořeny.

IV.

Rozsáhlou a obsáhlou analýzu vidového systému v češtině nedávno napsal Luboš Veselý¹⁵. Kniha nám byla dostupná až po napsání článku, dodáváme zde tedy pouze několik slov. Nejzajímavější je pro nás pravděpodobně první kapitola, věnovaná právě vymezení kategorie vidu, vidovým dvojicím a prefixaci. V dějinách českého vidu jde bezpochyby o významný krok. Podle našeho názoru však knize chybí interní koherence, snad proto, že autor ignoruje již „klasické“ analýzy, jako je například

13 Zároveň: PALIGA, S.: *Aspect in Czech and Other Slavic Languages. How Shall We Understand and Define Verbal Action?* In: PALIGA, S. (ed.): *The Verbal Aspect in the Slavic Languages*, Symposium held in Bucharest, October 4–7, 2012. *Romano-Bohemica*, č. II, 2013, s. 273–290.

14 KLOEKHORST, A.: *The Old Hittite and the Proto-Indo-European Tense-Aspect System*. *Indogermanische Forschungen*, č. 122, 2017, s. 295–307.

15 VESELÝ, L.: *Gramatické studie I. Příspěvky k české aspektologii*. Edice Qfwfq. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014.

analýza Comrieho anebo Zlatky Guentchévové (Genčevové), viz. pozn. 3. Není nám jasné, kde je předěl mezi videm (aspektem) a *Aktionsart*.

Literatura:

- COMRIE, B.: *Aspect. An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. ISBN 0-521-21109-3.
- ESVAN, F.: *Vidová morfologie českého slovesa*. Praha: Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-913-3.
- FONTANILLE, J. (éd.): *Le discours aspectualisé*. Actes du colloque « Linguistique et Semiotique » tenu á l'Université de Limoges du 2e au 4e février 1988. Limoges: Pulim-Benjamins, 1991. ISBN 9789027274748.
- GALTON, H.: *Slovesný vid a čas*. Slovo a slovesnost, č. 30, 1969, s. 1–10. ISSN 0037-7031.
- KOPEČNÝ, F.: *Ještě o nedokonavosti futura typu „ponesu, povezu...“ a o časovém významu typu „dovede to, ujde to“*. Slovo a slovesnost, č. 21, 1960, s. 187–192. ISSN 0037-7031.
- KOPEČNÝ, F.: *Slovesný vid v češtině*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962.
- KOPEČNÝ, F.: *Nový výměr nedokonavosti českých sloves?* Naše řeč, č. 4, roč. 60, 1977. <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php>. [online]. [cit. 7. 11. 2017]. ISSN 0027-8203.
- KLOEKHORST, A.: *The Old Hittite and the Proto-Indo-European Tense-Aspect System*. Indogermanische Forschungen, č. 122, 2017, s. 295–307. ISSN 1613-0405.
- Naše řeč – ročník 100 (2017)*. <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php>. [online]. [cit. 7. 11. 2017].
- PALIGA, S.: *Jazyk a čas. Se zvláštním zřetelem ke vztahu mezi časem a videm*. Diplomová práce; nevydaná. 1980.
- PALIGA, S.: *Devenir et aspectualisation. Encore une fois sur le verbe slave*. Romanoslavica, č. 35, 1997, s. 313–325. ISSN 0557-272X.
- PALIGA, S. (ed.): *The Verbal Aspect in the Slavic Languages, Symposium held in Bucharest, October 4–7, 2012*. Romano-Bohemica, č. II, 2013. ISSN 2284-7014.
- PALIGA, S.: *Aspect in Czech and Other Slavic Languages. How Shall We Understand and Define Verbal Action?* In: PALIGA, S. (ed.): *The Verbal Aspect in the Slavic Languages, Symposium held in Bucharest, October 4–7, 2012*. Romano-Bohemica, č. II, 2013, s. 273–290.
- Revista Romano-Bohemica*. <http://lls.unibuc.ro/publicatii/revista-romano-bohemica>. [online]. [cit. 7. 11. 2017].
- RICHARDSON, K.: *Case and Aspect in Slavic*. Oxford: Oxford University Press, 2007. ISBN 978-0-19-929196-0.

Slovník spisovného jazyka českého. <http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssjc>. [online]. [cit. 7. 11. 2017].

Slovo a slovesnost – ročník 78 (2017). <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php>. [online]. [cit. 7. 11. 2017].

ŠTÍCHA, F. a kol.: *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia, 2013. ISBN 978-80-200-2205-9.

VESELÝ, L.: *Gramatické studie I. Příspěvky k české aspektologii*. Edice Qfwfq. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. ISBN 978-80-244-4280-8.

O autorovi

Sorin Paliga, University of Bucharest,
Faculty of Foreign Languages and Literatures, Department of Russian and Slavic
Philology,
Bucharest, Romania, sorin.paliga@lils.unibuc.ro

